

МАИШИЙ СОҲАДАГИ ЖИНОЯТЛАР ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ САБАБЛАРИ

Абдиқоҳҳоров Давлатбек
Холмуродова Севинч

Термиз давлат университети Юридик факультети талабалари

Аннотация

Ушбу мақолада маиший соҳадаги ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар, уларнинг тушунчаси, келиб чиқиш ҳолатлари ҳамда салбий оқибатлари, шунингдек маиший соҳадаги жиноятларнинг криминологик тавсифи, маиший жиноятлар турлари ҳамда жазо тизими, маиший соҳадаги жиноятларнинг келиб чиқиш шарт шароитлари ҳамда уни олдини олишга доир маълумотлар берилди.

Калит сўзлар: Маиший жиноятлар, безорилик, безори шахс, жазо, жиноят, жиноят объекти, жиноят субъекти, жиноят сабаби, жиноят мотиви

Таҳлил

Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган жиноятларнинг криминологик тавсифи ўзига хос равишда мураккабдир. Унинг мураккаблигининг белгиси жиноятларнинг вақт ва масофа орасида (яъни, уларнинг турли-туманлиги, ривожланишининг ўзига хос тенденцияси мавжудлиги, кенг ейилганлиги, шахсга қарши қаратилганлиги, содир этиш усули, жойи ва содир этиш вақти кабилар) содир этилишидир. Ушбу кўриб чиқилаётган жиноятлар криминологик белгиларига кўра, айнан бир турдаги жиноятлар тоифасига киради (содир этиш жойига кўра, маиший хусусиятга эга қасднинг мавжудлиги кабилар). Шу билан бирга, турларга бўлиниши таркибига кўра ҳам маиший жиноятлар бир хил эмас ва ўз ичига жиноий-ҳуқуқий нуктаи назаридан зарур белгига эга бўлган (шахсга қарши қаратилган ва жамоат тартибини бузувчи зўравонлик ва куч ишлатилмайдиган кабилар) жиноий қилмишлар содир этилади. Жиноятчиликка қарши кураш амалиётининг кўрсатишича, зўравонлик жиноятлари кўпроқ маиший турмуш шароитига боғлиқ ҳолларда юзага келмоқда. Шунингдек, зўравонлик жиноятлари умумий жиноятчилик таркибида, шу жумладан, таъкидланганидек, асосан маиший соҳадаги жиноятларда кўпроқ кузатилмоқда. Шу билан бирга, 60%дан ортиқ шахсга қарши қаратилган жиноятлар ҳам маиший турмуш шароитларида содир

этилаётган- лиги айниқса ачинарли ҳолдир. Ўзига хос тарзда содир этилаётган маиший турмушдаги зўравонлик ҳолатларининг айнан маиший турмушга «кўчиши» кўпроқ йирик аҳоли турар жойларида рўй бермоқда. Бирок мамлакатимизда бу кўринишдаги жиноятчилик қишлоқ жойларда ҳам ошиб бормоқда. Буни эса қишлоқдаги ижтимоий- иқтисодий ва маданий йўналишлардаги ўзига хос тарзда юзага келаётган жараёнлар билан боғлаш мумкин. Маиший турмуш соҳасида содир этилаётган жиноятчиликнинг таҳлилидан маълум бўлдики, ушбу жиноятлар кўпчилик ҳолда ичкиликбозлик билан яқиндан боғлангандир. Шу боис, мамлакатимизда бу ҳолатга алоҳида эътибор қарати- либ ичкиликбозликни юзага келтирувчи бир қатор сабаб ва шароит- лар бартараф этилмоқда. Айни пайтда, бу борада миллий анъана- ларнинг ичкиликбозлик билан боғлиқ бўлмаган одатларини қайта тиклаш ва маълум бир маросимларнинг фуқаролар йиғинларининг фаол иштироклари орқали тартибга солиниши амалга оширилмоқда. Аммо, шунга қарамай, ичкиликбозлик маиший жиноятчилик кўрсаткичларининг ошишига таъсир этмоқда. Биз кўриб чиқаётган жиноятчиликнинг асосий манбаларидан яна бири маиший турмуш жараёнида шахслар ўртасидаги низоли ҳолатлардир. Ўз мазмунига кўра, бу каби вазиятларнинг куйидаги таркибда юзага келишини санаб ўтиш лозим: а) узок давом этган низолар оқибати сифатида ва жиноятчининг айби билан амалга оширилган жанжалли вазиятлар; б) жабрланувчининг айби билан юзага келган низолар оқибати; в) жиноятчи ва жабрланувчиларнинг ҳар иккиси олиб борган ахлоқий турмуш тарзи (биргаликда ичкиликбозлик қилиш ва бошқалар); г) жабрланувчининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари асосида юзага келган ва кучли зўриқиш (стресс ҳолати) туфайли содир этилган жиноятлар; д) жиноятчининг маълум бир шахс орқали жамият учун хавфли қилмишни содир этиши, шахсий муносабатларни ҳал қилишга аралашуви оқибатида юзага келган жиноятлар (аслида низоли ҳолат унга тааллуқли бўлмаса-да, масалан ажратиб кўйиш кабиларда). Яна амалиёт тажрибаларига таянадиган бўлсак, маиший тур- муш шароитида юзага келадиган низолар асосан узок вақт давомида етилиб, вақтида тор чегарада бўлган бўлса-да, аста-секин кучайиб бориши (шахслар ўртасидаги ўзаро низоларнинг вақти-вақти билан кучайиши) ёки дабдурустан кучайиши (яхши томонга ўзгармайдиган низолар) кабиларни ўз ичига олади. Вақти-вақти билан такрор- ланиб турадиган криминоген-низоли вазиятлар ўртача 33%ни ташкил этиб, ярим йилдан уч йилгача, 63% ҳолатларда эса уч йилдан саккиз йилгача

ва ундан кўп вақтда юзага келади. Ушбу тасниф жиноятларни ўрганиш жараёнида катта аҳамият касб этади, чунки бу профилактика субъектларининг, кўриб чиқила-ётган ҳолатларнинг ўзига хос жиҳатларини эътиборга олган ҳолда, махсус соҳавий профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишига имкон яратади. Профилактика воситаларини криминоген вазиятлар мазмунига мослаб йўлга қўйиш профилактика ишларининг амалга ошиши ва мақсад сари аниқ йўналтирили-шини таъминлайди. Маиший турмуш соҳасидаги жиноий тажовуз-лар асосан жиноятчига яқин шахсларга нисбатан йўналтирилади (турмуш ўртоғи, қариндошлар, танишлар каби) ва бунда асосий алоқадорлик, ўзига хос ифодаланган ҳиссиётлар билан боғланган бўлади (яъни, оилавий, қариндошчилик, ўртоқлик). Айнан шу баён этилганлар, маиший турмушда содир этиладиган жиноятларнинг ўзига хослигини ифодалайди ва бошқа зўравон-лик жиноятларидан аниқ тарзда фарқ қилади. Бошқа кўпгина жиноятлар қонунни индивидуал тарзда бузиш, жамиятга очиқдан-очиқ ҳурматсизлик орқали содир этилиши эса маиший жиноятлар учун фақат қўшимча, йўлдош белгилар сифатида, масалан, маиший безориликда бўлганидек намоён бўлади. Маиший турмушда содир этиладиган жиноятлар жиноятчи ва жабрланувчиларнинг бирга яшаш жойида: алоҳида хонадонларда (70%), умумий хонадонларда – коммуналкаларда (14%), ётоқхона-ларда (6%), кўча-кўйда ва бошқа жамоат жойларида (10%) содир этилади. Бу жиноятларнинг яна бир белгиси эса уларнинг асосан оила ва қўни-қўшнилар ўртасида содир бўлишидир. Тўғри, бу борада, яъни уй-жой масаласининг мамлакатимизда ўринли ҳал этилганлиги айнан оила ва қўни-қўшнилар ўртасида бўладиган низоларнинг сезиларли даражада камайишига олиб келди. Ҳар бир оилага алоҳида хонадон тарзида қурилган уйлар, кўп болали оилаларни эътиборга олган ҳолда, қаватларда ва ҳовлиларда болалар учун майдончаларнинг яратилганлиги кўп жиҳатдан кўш-нилар ўртасида турли низолар келиб чиқишининг олдини олади. Шунингдек, оилаларнинг алоҳида яшашига имкон яратилиши улар-нинг ҳар бири устидан ижтимоий кузатув ва назорат олиб боришга йўл очади.

Тадқиқотлардан маълум бўлдики, маиший турмуш соҳасида юзага келадиган жиноятларда криминоген фаоллик асосан 18-30 ва 31-40 ёшли шахслар ҳаракатларида кузатилади. Бу, албатта, ушбу ешдагилар ижтимоий мавқеининг ўзига хослиги билан эътиборга лойиқлигидир. Алоҳида эътиборнинг 25-30 ёшлиларга қаратилиши бу

ёшдаги шахслар ҳаётида юз берадиган оила-никоҳ муносабатларининг юзага келиши, янги мажбуриятлар ва ўзини тутиш каби ўзаро муносабатларнинг шаклланиши билан боғлиқдир

Маиший турмуш шароитида жиноят содир этаётганлар маълумотининг даражаси қуйидагича эканлигини ҳам кўриш мумкин: бошланғич маълумотга эга шахслар 3%; ўрта маълумотлилар 27%, ўрта-махсус ва коллежни тугатганлар – 66%; олий маълумотли бакалавр ва магистрлар эса бор-йўғи 4%ни ташкил этади. Кўриниб турибдики, жиноят содир этишдаги энг юқори кўрсаткич асосан яхши маълумотга эга шахсларга тўғри келади. Бунда низоли ҳолатлар маълумотли ёшлар ўртасида юзага келади. Демак, маиший турмуш соҳасида жиноят содир этувчилар ичида маълумоти ва маданий савияси паст ёшлар бошқа тенгдошларидан қонунга итоатгўй бўлишда орқанда қолмоқдалар. Бу каби маълумоти кам ёшлар асосан ишлаб чиқаришда ишчи сифатида ва оғир жисмоний меҳнатда банд бўладилар (юк ташувчи, оддий ишчи каби). Уларнинг кўпчилиги ичкиликка ва гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилишга мойилдирлар. Айнан шу тоифадаги шахслар маиший турмуш шароитида кўпроқ жиноят содир этишлари билан ажралиб турадилар. Бу билан биз оғир меҳнатнинг қонун бузилишига таъсири мавжуд, деган фикрни тушунмаслигимиз лозим. Ушбу ҳолатларнинг юзага келиши кўпроқ (айтиб ўтилганидек, маълумот даражаси, эҳтиёжлар, қизиқишлар билан узвий боғлиқлигини эътиборга олиш лозим) шахсларнинг шаклланишига салбий таъсир этувчи омилларга боғлиқлигини эътиборга олишни талаб этади. Криминология нуқтаи назаридан тавсиф беришда кўпроқ ҳеч қаерда ишламайдиган ва ўқимайдиган ёшларга эътибор қаратилиши ўқувчига яхши аён. Тўғри, бозор иқтисодиети билан боғлиқ ҳолда, ҳозирги кунда бекорчи ёки ўзгалар ҳисобига кун кўрувчилар каби тушунчалар ўзига хос ёндашувни талаб этмоқда.

Маиший турмушда содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишда ижтимоий ҳаёт, турмуш, дам олиш, меҳнат қилишни таъминлаш, ушбу вазифаларни бажаришдаги турли парокандалик ва қарама-қаршиликларга йўл қўймасликни доимий равишда мақсад сари ривожлантириш, такомиллаштириш ва бир меъерда ташкил этиш ғоятда муҳимдир. Бу йўналишдаги умумий профилактика чоралари кўп қиррали бўлиб, ҳокимият идоралари фаолиятини ҳамда давлат тизимига кирувчи барча куч ва воситалар ҳамкорлигини йўлга қўйиш катта аҳамиятга эгадир

Фойдаланилган адабиётлар руйҳати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси
3. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик кодекси
4. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси
5. Ўзбекистон Республикаси Миллий ҳуқуқий Ахборот сайти lex.uz
6. Norma.uz
7. Криминология дарслиги